

Vesna Milek
Razpoložena za Pariz

Prijatelju in njegovi muzi

Namesto uvoda

To je knjiga, ki je moj čustveni zemljevid Pariza, okruški razpoloženj, zametki kratkih zgodb, impresij, naključno izbranih ikon in muz, zaljubljenosti, obsesij, ki se v tekstih nenehno pojavljajo, a se zanje ne bom opravičevala, vozlov, ki jih ne znam razvozlati, magičnosti časovnih plasti Montmartra, St. Germaina, Montparnassa, podob Brassaija, Renoirja, Lautreca, literarnih opisov Camusa, Millerja, Hemingwaya. Včasih se zdi, da samo nekdo, ki vznesen kot otrok prvič odkriva koščke Pariza, lahko izpiše ali naslika najlepšo podobo za tiste, ki nikoli nismo imeli privilegija živeti v njem.

S to knjigo sem si jaz dovolila biti ta otrok.

Odpreš knjigo in se – naključno, kot bi se sprehajal po ulicah Pariza – znajdeš na Place de la Concorde, nekdej Place de la Révolution, ali na Montmartru v času pariške komune, ali pred Conciergerie, nekoč preddverju za giljotino, ki me navdaja z grozo.

Besede, ki sprožajo kalejdoskope asociacij: intimnost. Korzet. Svoboda. Revolucija. Muza. Lahko skačem ristanc kot v Cortázarjevem romanu, dovolila sem si, da mi je dovoljeno vse. Zato je vse dovoljeno tudi bralcu. Knjigo lahko odpreš kjerkoli in stopiš v katerokoli obdobje, katerikoli delček tega mesta, lahko jo bereš vzvratno ali krožno, lahko začneš od Camille Claudel naprej do Kiki de Montparnasse ali od Coco Chanel nazaj proti Ninon de Lenclos.

Morda je ta knjiga nekakšen stimulator praspominov, za vse, ki še niso bili v Parizu, za tiste, ki ga poznajo bolje od mene, predvsem pa – za vse, ki so zaljubljeni vanj.

Paris, mon amour

Paris, mon amour. Trpim za nesrečno zaljubljenostjo, zaljubljenostjo v mesto. Lahko si zaljubljen v mesto, kar je tako, kot bi ljubil na tisoče ljudi. Čutiš ga, kako diha, kako utripa njegova vratna žila, kako te ljubi, kako te zapelje, prvič, drugič, in potem te, ko v tvojih očeh opazi zaljubljenost, kot pravi *homme fatale* odvrže. *Paris.* Zame je Pariz moškega spola. Čeprav obožujem njegove ženske.

Mesto je v mojem jeziku srednjega spola. Ker je vedno oboje. Pariz, ki so ga moški, ki so hodili po njem, občutili kot žensko, kot zvok visokih pet po granitnih kockah, kot smeh žensk z ustnicami, črnimi od rdečega vina, kot mlečne prsi, ki kipijo iz dekolteja. Pariz, mesto z najlepšim dekoltejem, je nekoč rekel arhitekt Boris Podrecca in vsakič znova ugotavljam, kaj je imel v mislih. Njegove izložbe, balkoni, terase kavarn, kot nedrja zapeljivke. Za Henryja Millerja je bil Pariz cipa, ki jo hočeš imeti, ne odnehaš, dokler je nimaš pod sabo, a takoj zatem se počutiš ogoljufanega.

Pariz je zame moški, to sem že rekla. Neznanec s temnimi, rahlo skodranimi lasmi, samosvoj, hodi s sproščenim korakom vandrovcia kot nekateri pariški moški, s samozavestjo in mehkobo velike mačke, ki pozna svoje telo in ve, kaj mu sproža ugodje. To telo ni izklesano, ne diši po prostranih poljih, po gozdovih; ne, sloko je od hoje po neskončnih ulicah, prepojeno s pastissom, rdečim vinom in s cigaretnim dimom kavarn, ki jih ni več.

Hodim po rue Vieille-du-Temple, ki je nehote postala rdeča nit te knjige, in strmim v izložbe. Zakaj v tem mestu vedno iščem čevlje,

visokopetne salonarje, ki jih ne nosim, pomerjam balerinke, ki jih ne nosim, iščem škornje, ki sem jih nekoč nosila, škornje s peto in vezalkami, ki se zavezujejo kot korzet, še vedno jih ne najdem, tako kot ne najdem pravih razlogov, zakaj me vleče v to mesto. Iščem čevlje, s katerimi bi se pripela v točno določen čas, začutila, kako mesto bobni pod mano.

Ironija, kupim superge, moške superge, adidas retro, ki jih je nosilo italijansko moštvo na svetovnem prvenstvu pred več kot četrto stoletja, in potem preklinjam sebe, zakaj nosim moške športne copate v mestu, kjer ženske nosijo balerinke na način, kot jih ne nosi nihče na svetu.

Lahko te kdaj pa kdaj nahrani, to mesto. Včasih, tako mimogrede. S kremastim avokadom, skritim za nagubano rjavo lupino, z nalistanimi artičokami, s svežimi redkvicami, s sveže naribano peso v solati, ki obarva solatne liste, ostre liste rukole, potresene z orehi in popečenim kozjim sirom. *Salade des Philosophes*.

Lahko te nahrani samo z maslom in bageto, kupljenima na vogalu rue de Bretagne – in zgodi se, da je to najboljši okus, kar si jih kdaj doživel.

Je mesto, v katerem si najbolj osamljen, in mesto, kjer nikoli nisi sam. Vedno so s tabo duhovi tistih, ki so tu preživljali svoje samote, svoje ljubezni. Zanje vemo samo zato, ker so jih naslikali, fotografirali ali zapisali. Ali ker so se sami potrudili, da so se zapisali v večnost, najlepše je, ker tega takrat niso vedeli. Zato niti ni tako pretenciozno, če nekaj napišem. O nemogoči ljubezni. O nemogočih ljubeznih, ki se zdijo bolj vznemirljive, nedoumljive, nore samo zato, ker jih gledam *za nazaj*. To je zgodba o ljubeznih. O mojih ljubeznih iz drugih časov.

Sprehajam se skozi čase; kje sem, vem samo po obliki svojih čevljev. Zdaj so skriti pod krinolino, moje prsi kipijo iz steznika, Coco Chanel bo prišla šele čez četrto stoletja, a jaz slutim, že zdaj slutim, da prihaja čas, ko bom razkrila svoje gležnje in meča, ko si bom razvezala steznik, si pristigla lase in s trakom v laseh plesala charleston.

Nostalgija

Nobeno mesto ni tako čarobno (tudi) v dežju. Stiskaš se ob mizicah na terasi kavarne, s senčnika kaplja voda, morda se zliva za ovratnik, komu mar. Dež v Parizu ne more pokvariti vzdušja. Če si turist. In jaz sem v tem mestu samo in zgolj turist. To je taka drobna bolečina. In hkrati varovalka. Nikoli ne bom spoznala krute plati tega mesta, ki sprejme samo izbrance, ostale zavrže, jim ne dovoli, da pijejo v istih kavarnah kot tisti, ki pripadajo. Dež v Parizu diši po melanholiji, ki se lahko hitro združi z nostalgijo.

Nostalgija je beseda, ki ima največ različnih vonjev, to sem že rekla. Pravzaprav je čudno, da trpiš za nostalgijo po Parizu iz časov, ki jih nisi živel. Čudno je, a če je ne bi bilo, ne bi bilo te knjige.

Milan Kundera pravi, da je nostalgija hrepenenje po domu. Da je bil Odisej največji nostalgik vseh časov.

Seveda vem, da nas nostalgija ne vodi nikamor naprej, da je ozi- ranje nazaj skrito že v sami besedi, a si, neozdravljiv nostalgik, ne morem kaj, da ne bi. Nočem naprej, ne še.

Polnoč v Parizu. Še en nostalgičen bonbonček Woodyja Allena, ki se poigrava z idejo Pariza – časovnega stroja. Nič čudnega, da mi je tako blizu. In tako nadomestek za Woodyja, scenarist Owen Wilson, zapreden v oblak nostalgije, vandra po ulicah Montmartra, ko se točno opolnoči pred njim ustavi peugeot iz dvajsetih. Avto iz drugega časa, ki vozi nazaj v čas. V dvajseta. Je za protagonista, scenarista, a v resnici *wanna be* pisatelja in romantika kaj bolj magičnega, navdi- hujočega, dekadentnega kot Pariz v dvajsetih letih prejšnjega stoletja? Avto te odpelje na zabavo izgubljene generacije, v stanovanje Gertru- de Stein, kjer se drenjata zakonca Zelda in Scott Fitzgerald, kjer se egocentrik Hemingway ukvarja s tvojim rokopisom, kjer ti igra Cole Porter in kjer – ali morda v Café de Flore na vogalu bulvarja Saint- Germain – Picasso, Dalí in Buñuel razpravljajo o nosorogu. Kakšni nesramno srčkani klišeji, kakšne karikature, kakšna lahkotnost in na- ivnost, in vendar film, ki okuži tudi najbolj zagrizene antinostalgike, nostalgike pa strezni.

Ker pove točno tisto, kar, ah spet, vsi vemo: če bi zdaj v tem trenutku živila v boemskih dvajsetih letih, bi tako kot Modiglianijeva muza hrepenela po *belle époque*, in če bi živila v *belle époque*, bi hotela nazaj v Bonapartejev Pariz, in če bi živila takrat, bi hotela še dlje nazaj, v kožo Athénaïs de Montespan, srečati Molièra in gledati, kako sončni kralj v opravi Apolona pleše balet. Vedno bi se nam zdel boljši »neki drug čas«, kot lepo ugotovi kopija Woodyja Allena v filmu. Nič novega, vse to vemo, a še vedno ... Če bo mimo pripeljal avto iz dvajsetih, bom vstopila. Vi bi tudi.

Sprehod skozi včerajšnje Parize

Pariz, premični praznik; Hemingway je vedel, o čem govori. Ko enkrat odživiš kos svojega življenja v Parizu, ga nosiš s sabo, kot premični praznik. Zakaj bi se sicer njegov junak v *Snegu na Kilimandžaru*, ki je izšel leta 1938, pred smrtjo spominjal svoje mladosti, ki jo je preživel na Place de la Contrescarpe, zakaj bi se sam Hemingway, preden si je pogнал kroglo v glavo, nenehno spominjal Pariza, zakaj bi roman *Sonce vzhaja in zahaja*, roman, s katerim je zaslovel, nosil v sebi zemljevid boemsko buržujškega Pariza, družčine izgubljene generacije, ki se seli iz bara v bar in v pijači in ustvarjalnosti išče zdravilo, pozabo pred še vedno svežimi podobami vojnih grozot.

Njegov premični praznik nosimo s sabo vsi, zaljubljeni v Pariz, ki tako kot Woodyjevi junaki hrepenimo po tistih časih, ki jih nismo živeli, se nam pa zdi, da so jih »oni takrat« živeli toliko bolj polno. Vsaka ulica, vsak kamen šepeta svojo zgodbo ljudi, ki so ustvarjali zgodovino, luščiš jih po plasteh, kot liste artičoke na krožniku male mizice pariške brasserie. Sprehod po Parizu je sprehod po času. In zato *Polnoč v Parizu* potrka na tisti del v nas, ki hrepeni po brskanju med starimi ploščami na stojnici ob Seni, ki namesto da bi se na svojem laptopu igral *second life*, raje paralelno doživlja različne čase Pariza. Nekako bolj ustvarjalno se zdi in ponuja več možnosti. Na voljo je Pariz templjarjev in Filipa Lepega, Pariz šentjernejske noči,

Pariz prvih literarnih salonov 17. stoletja na Place des Vosges. Ko se sprehodiš čez Seno, se pred tabo odpre Pariz francoske revolucije, tam je Bonapartejev Pariz, na griču okrog bele cerkve Sacré Coeur najdeš Pariz *belle époque*, eksistencialistični Pariz, in spet na drugem koncu, na Montparnassu, Pariz avantgarde ... Sodobni Pariz je kompleksno in neizogibno prepleten s svojo preteklostjo, z včerajšnjimi Parizi. *Ker je Pariz ravno tako ideja kot prostor.*

In spet se zaveš Woodyjeve (ne čisto njegove, a komu mar) misli, da bomo vedno hrepeneli po tistih časih, ki smo jih doživeli skozi knjige, slike, glasbo. Včasih je bilo lepše, bolj romantično. Alexandre Dumas oče je hrepenel po času mušketirjev in vladavine Sončnega kralja, Edith Wharton po času George Sand, George Sand po času, v katerega so postavljeni romani Victorja Hugoja in njegovega *Notredamskega zvonarja*. Sandova se je prav zato v zgodnjem 19. stoletju preselila v Pariz, na Quai Saint-Michel, s pogledom na Seno in Notre Dame. Takrat je zapisala: »Imela sem vse. Imela sem reko, ptice, pariško nebo ... A nisem čutila modernega Pariza, iskala sem poetični Pariz romanov Victorja Hugoja iz 15. stoletja. Pariz preteklosti ...«

Sama nenehno iščem Pariz iz romanov; morda mi zato iz rok polzi Pariz sedanjosti. Nič čudnega. Pariz sedanjosti je tam, Pariz iz romanov ob mojem vzglavju.

Le Marais

Marais, za domačine gejevska četrt, za turiste meka estetike in šarma, z nizkimi stavbami, ki segajo v 12., 13. stoletje. Marais, vedno me je neustavljivo vleklo tja, ko sem z družčino mladih igralcev in filmarjev sedela pri Au Petit Fer à Cheval, Pri konjski podkvici, razpravljala o filmih, v angleščini, seveda, in naročala pastisse. Zakaj Marais? Morda je dovolj, da v mojih ušesih lepo zveni. Marais.

Nekaj mora biti tu, v močvirju. Zakaj bi si sicer templjarji leta 1139, ko so se vrnili iz Svete dežele, prav ta del Pariza izbrali za svoje domovanje? Stoletje je trajalo, da so ob pomoči menihov iz

Saint-Martin-des-Champs izsušili enega od občasno poplavljaajočih rokavov Sene. Zakaj bi si izbrali prav ta del mesta, da poskusijo nemogoče, v močvirju zgraditi svoje mogočne utrdbe?

Čisto naključje je, da nekega junijskega popoldneva vstopim skozi vrata ljubkega butičnega hotela na rue des Archives, ki si je nadel ime Jacques de Molay. Zastrižem z ušesi. Ime velikega templjarskega mojstra.

Naslednje jutro pijem kavo v obokani zajtrkovalnici in si zamišljam, da stene šepetajo njegove zgodbe. Kaj bi bile stene in postelje brez domišljije! Lahko si zamišljam. To je privilegij tistega, ki piše.

Templjarji so bili v 13., 14. stoletju tako močni, da je takratni francoski vladar Filip IV., ki je dobil ime Filip Lepi, *Philippe le Bel*, med vstajo množic leta 1306 sprejel njihovo zatočišče in si rešil lepo glavo. Morda se je skrival prav tu, v prostorih tega hotela, pri velikem mojstru de Molayju. Medtem ko je sedel za njihovo mizo, jedel njihovo izbrano hrano, pil njihovo vino, se je prepričal o njihovem enormnem bogastvu. Templjarji so s svojo močjo, denarjem in intelektom zgradili državo v državi in Filip Lepi takšne države v svoji državi ni mogel tolerirati. Ponovil se je vzorec zgodovine. Zavist. Želja po prevladi. Antipropagandni stroj z namenom – uničiti. Najprej je sprožil načrtno širjenje govoric o orgijah, sodomiji, blasfemiji v templjarskem redu. Tisti, ki so bili stoletja nedotakljivi, so postali ranljivi. Obtožbe so postajale vse težje, vse bolj dokazljive, kriva pričevanja, lov na čarovnice, na viteški red.

Filip IV. je, ko je pripravil teren, udaril naravnost v vrh združbe, zajel je Velikega mojstra templjarjev Jacquesa de Molayja, ga za več let zaprl v ječo, kjer so ga nečloveško mučili, da so iz njega iztisnili imena drugih templjarjev. 12. marca 1314 ga je z blagoslovom papeža dal zažgati na grmadi na otoku na Seni, na L'île aux Juifs, ki je zdaj južni del Place Dauphine. Tik pred smrtjo je Jacques de Molay, goreč na grmadi, kriknil kletev, ki si jo je zapomnila celo muhasta zgodovina: »Oba, papež in Filip IV., bosta prej kot v enem letu za svoje zločine odgovarjala pred Bogom!« Filip Lepi in papež Klement V. sta v tistem trenutku najbrž pomislila isto, zakaj mu med mučenjem nista dala

odrezati jezika. Oba sta umrla istega leta; ali od božje ali templjarske roke, ni važno.

Od templjarjev so zdaj ostala imena ulic, ljubki butični hotel s sobami v pastelnih barvah in najbrž tudi ime kavarne Au Petit Fer à Cheval, Pri konjski podkvici.

Rue de Bretagne in rue Charlot

Na rue de Bretagne je Le Marché des Enfants Rouges, najstarejša pokrita tržnica v Parizu, s katere se širijo vonjave pečenih sardin, polenovk, sirov, sploh pa senzacije tržnice – Alainovih božanskih *crêpes*, nadevanih s čokolado ali zelenjavo ali z nenavadno mešanico drobnarij, ki se zložijo v mali gurmanski čudež ... Ime je tržnica dobila po malih dečkih, oblečenih v rdeče, ki so v 16. stoletju stali tam vsako jutro, vsako popoldne, kot otožna znamenitost Maraisa. Zdaj sta tam moderen blok in parkirišče. Dečki v rdečem, ki so stali na vogalu, so prihajali iz sirotišnice na rue des Archives, deklice na drugi strani so bile oblečene v modro, po njih se ne imenuje noben trg. Vonj s tržnice je včasih zašel skozi malo okno malega stanovanjca na rue Charlot in me prisilil, da sem se oblekla in šla po svežo bageto, kozji sir, maslo. Še zdaj se ga spomnim, stanovanja s pohištvom, ki je bilo ljubka po-manjšana kopija Ludvika XIV., z modrim pregrinjalom z zlatimi kraljevskimi lilijami, s soncem na sredini, z malim oknom, ki je gledalo na dvorišče. Morda sem bila takrat najbolj srečna v Parizu. Tja je prišel moški, ki ni maral Pariza zato, ker sem ga ljubila jaz, in ker sem jaz ljubila tudi njega, sem hotela, da ljubi tisto, kar je bilo tako moje. Zdaj vem. Nikoli ne moreš pričakovati, da bi nekdo ljubil nekaj samo zato, ker to ljubiš ti.

Nekaj časa sem ljubila tudi La Perle, bar na križišču rue Vieille-du-Temple in rue des Quatre-Fils, čez dan precej neopazen bar, ki se je ponoči preoblekel v zabavo umetnikov, dizajnerjev, sinov in hčera francoskih *célébrité*, ki bi bili radi socialisti ...; prav tam je nedavno svojo kariero pri Diorju neslavno prekinil John Galliano. Nekaj časa

je bil moj Le Progrès, lokal na vogalu rue Vieille-du-Temple in rue de Bretagne, ki ga ponoči zasedejo mladi umetniki, oblikovalci, filmarji ... in pijejo rdeče vino ali *pastis*, ki v Grčiji sliši na ime *ouzo*, ojen v Španiji, Hemingway je pil nekakšno delavsko verzijo, ki jo je imenoval pernod; okus in videz sta podobna: kadar ga zamešaš z vodo, postane mlečno bel. Bar Le Progrès, napredek, je Pariz sedanjosti, ki hoče biti Pariz prihodnosti, a sprehod po rue de Bretagne prinese vonj po morju s severa dežele, s stojnic se bleščijo sveže ostrige, iz trgovin s siri se širi vonj, ki te prestavi v preteklost, v 17. stoletje prepotenih, neumitih, napudranih teles v korzetih po preplesani noči.

Rue Vieille-du-Temple

Vzporedna z rue des Archives je rue Vieille-du-Temple, ena bolj *chic* ulic v Maraisu, a nisem vanjo zaljubljena zato. Polna je galerij, butikov, malih restavracij, knjigarn, kavarn, kjer se tiščiš z ramo ob rami in s stegnom ob stegnu s popolnimi tujci – in se počutiš, da imaš na voljo ves prostor tega sveta.

Z rue Vieille-du-Temple zavijem na rue des Francs-Bourgeois, ki pelje do enega najlepših trgov v tem delu mesta, Place des Vosges, nekdanj Place Royal, ki ga je postavil Henrik IV., nekaj časa mož razvpite kraljice Margot. Trg je božanski, košček paradiža v mestu, obkrožajo ga marelično bele stavbe, stare skoraj štiristo let, nespremenjene od časa, ko so gostile nekatere najbolj znanih literarnih salonov 17. stoletja, predhodnike sodobnejših barov in kavarn.

»Če je v Parizu življenje umetnost, so ženske tu umetnice,« je zapisala Edith Wharton.

Za Edith Wharton so bili saloni najboljše, kar se je zgodilo v Franciji: predstavljali so triumf intelektualne ženske. Nekdanji trg Place Royale je pomenil ključen prehod iz patriarhalne moške, grobe družbe iz obdobja Henrika IV. v iskrivo, salonsko družbo, kjer so nadarjene, vplivne ženske odigrale pomembno vlogo tako v kulturnem kot političnem življenju. Prav na Place des Vosges št. 20 naj bi leta 1590 prišla

italijanska nevesta Catherine de Vivonne, postala markiza Rambouillet in svojo sprejemno dvorano poimenovala *salon*. Salon markize Rambouillet, ki ga je potem odprla na rue St. Thomas du Louvre, je postal prvi literarni salon, ki je združil vse tiste sladke stvari, ki jih še danes povezujemo s Parizom. Umetnost hranjenja, komunikacije, umetnost oblačenja in umetnost ljubezni. Umetnost življenja, *savoir vivre*.

Place des Vosges

Na Place des Vosges št. 1 se je rodila madame de Sévigné, pozneje znana kot »prva novinarka«, popisovalka dobe Sončnega kralja, navad, mode in intrig takratnega plemstva. Dovolila si je razkošje, da je po moževi smrti živela sama. Neodvisno, a strašno spodobno. Ko opazujem njene portrete v Muzeju Carnavalet na rue des Archives, v katerem je živela večji del življenja (zdaj je tam Muzej pariške zgodovine), se sprašujem, ali ni njena opravljenost, zanimanje za življenje drugih, obsojanje nizkih strasti drugih samo posledica tega, da si sama ni privoščila življenja, kakršno si je na tihem želela. Nekaj je na njenem okroglem, luninem obrazu, narejeno milem, pohlevnem pogledu, na njeni, zame zdaj smešni pričeski, z dvema pazljivo skodranima čopoma na obeh straneh, kar me čisto malo zmoti. Strastna in dolga pisma njeni hčerki v doslednosti opisovanja vsakršnega dogodka v dobi Sončnega kralja spominjajo na obsesivne kompulzivne dnevnikarice Anaïs Nin v tridesetih letih 20. stoletja, a jih prebiram, ker so dokument časa, ki me zanima. Nisem edina.

Pisma madame de Sévigné so bila pozneje priljubljeno branje ruske carice Katarine Velike, ki je hotela duh francoskega dvora, njegov glamur in omikanost prenesti na ruski dvor, a je ustvarila zgolj njegovo karikaturu.

Na vogalu rue de Beauce in rue des Oiseaux je Madeleine de Scudéry vodila enega najbolj iskanih salonov njenega stoletja. Vsako soboto se je izbrana družba vzpenjala po stopnicah, moški z dolgimi kodrastimi

lasuljami, ženske z visokimi pričeskami, belo napudrane, s črno piko na licu. Njen vrt je bil čarovnija, vonj cvetočih sadnih dreves in akacij je lebdel po ulicah in preglasil vonjave odpadkov, ki so se kopičili za vogalom. Madame de Scudéry, inteligentna izobražena ženska, ki je med prijateljice štela tudi švedsko kraljico Kristino in madame de Maintenon, je dočakala devetdeset let. Njene sodobnice, gostiteljice literarnih salonov, večinoma le malo manj. Elikzir življenja in mladosti smo do zdaj iskali na napačnih mestih.

Na rue de Perche, na številki 7, je okrog leta 1641 živela vdova poeta Paula Scarrona, ko še ni vedela, da bo nekoč postala zakonita kraljica Francije, madame de Maintenon, in to v času njegove najbolj absolutistične in trdne vladavine. Ne maram madame de Maintenon. Če je prva Ludvikova ljubica Athénaïs de Montespan s svojimi zlatimi kodri, kipečim dekoltejem, duhovitostjo, erosom prinesla na dvor Sončnega kralja umetnost, slo po življenju in umetnost konverzacije, je Maintenon prinesla mrak, zadržanost, spodobnost, do vratu zapeto obleko. Guvernanta, ki je postala kraljica. Eden večjih skokov na družbeni lestvici, pravzaprav. V času, ko je rojstvo odločalo, do kam smeš, se je od lahkega dekleta povzpela do dvora najprej kot mlada, privlačna žena pesnika Paula Scarrona, nato je postala intimna prijateljica kurtizane Ninon de Lenclos, nato je izpodrinila svojo naslednjo prijateljico Athénaïs de Montespan, ljubico Sončnega kralja. Najprej je postala guvernanta njenih in Ludvikovih nezakonskih otrok, nato njegova ljubica, dokler ni kot zakonita žena Sončnega kralja krojila usode tistih, ki so jo prej sovražili, in mimogrede naredila tudi nekaj dobrega za izobraževanje mladih deklet.

Kurtizana Ninon de Lenclos

Za vogalom, na rue du Pas de la Mule, je živela njena prijateljica, ki je, kot se običajno zgodi, postala njena tekmica, Ninon de Lenclos, najbolj vplivna kurtizana 17. stoletja. Čez takratni Place Royale se je dala nositi na nosilnici, epikurejka od svilenih nogavic do globokega

dekolteja ... Približno takrat se je Ninon vprašala, zakaj je za moške vrlina drznost in za ženske spodobnost? In z vsemi vzvodi, kar jih je imela, vsaj za tisti čas, obrnila moško-ženski svet na glavo. Predrznost je postala ženskega spola.

Ko jo je mati Ludvika XIV. Ana Avstrijska zaradi njene »nespodobnosti«, v resnici pa zaradi njene čedalje večje moči v plemiških krogih hotela zapreti v samostan, ji je Ninon zvito odgovorila, da je polaskana, sploh če ga lahko izbere sama. In izbrala je samostan, v katerega ženska noga ni imela vstopa. Ana Avstrijska je ob tej predrznosti zamižala na eno oko, Ninon je še okrepila svoj vpliv.

Vsak mladi plemič, ki je želel biti uspešen v visokih krogih, je moral skozi njeno šolo stila, okusa, oblačenja in ljubezni; njen salon je postal leglo kritične misli, ki je od daleč rušila dvor Sončnega kralja, varno umaknjene v Versailles, zaslepljenega z razkošnimi predstavami in dekorjem. Bila je učiteljica užitkov, ljubica, mojstrica, po nekaterih razlagah članica skritih združb templjarskega reda, med drugim prijateljica skrivnostnega grofa Saint Germaina, ki ji je dal eliksir mladosti, zaradi katerega naj bi bila »pri šestdesetih videti kot tridesetletnica«. Morda je bila res ena prvih intelektualk, borka za pravice žensk, kot pravi zgodovina, nedvomno pa je znala poskrbeti za svojo neodvisnost, za to, da je neomejeno živela svojo filozofijo in ob tem izdatno pletla mreže. K njej so zahajali vsi pomembni moški dobe, od Molièra prek Saint Evremonta do Condeja in La Rochefoucaulda. Brala je njihove drame, njihove maksime, njihova pisma in jim svetovala v ljubezenskih zadevah. »Stokrat več večšine je potrebno za ljubljenje kot za poveljevanje vojski,« je rada rekla.

Obiskovalce svojega salona je imenovala *les jansénistes de l'amour*, janzeniste ljubezni, »ker so veliko govorili o ljubezni, a je niso ravno prakticirali«. Zato se je počutila poklicana, da jim med drugim natrese nekaj resnic:

»Na začetku ljubimca obožujeta drug drugega, navdahnjena z najbolj vzvišenimi in delikatnimi občutji. Izčrpavata, srkata svojo povezanost, pretiravanja, entuziazem, najbolj izbrano metafiziko; zastrupljena sta z idejo, da je njuna ljubezen superiorna, neprimerljiva

s čimerkoli. Toda narava hitro regenerira svoje pravice in kmalu nastopi ničevost.«

In še:

»Ali lahko v ljubezni najdeš kaj bolj začarajočega kot upiranje ženske, ki te hkrati prosi, da ne izrabiš njene šibkosti? Je kaj bolj zapeljivega kot glas ljubice, skrhan od emocije, ki se upira, ki še ni čisto tvoja, a že veš, da se kmalu ne bo mogla upirati?« je pisala v enem od svojih pisem. Kot bi brala pismo vikonta Valmonta markizi, v katerem nekaj podobnega pravi o madame de Tourvel.

Res, če je Laclos imel kje navdih za svojo markizo v *Nevarnih razmerjih*, bi bila to lahko ona, Ninon, pomislim. Ninon de Lenclos je bila tista, ki je v najstniku Voltairu prepoznala genija, ga podpirala, poučevala in mu zapisala del premoženja. Prva je brala osnutke *Molièrovih* iger in mu jih pomagala popravljati in polirati. Bila je usodna zapeljivka, ki je omrežila moža svoje bolj puritanske tekmice madame de Sévigné (njuna korespondenca je zbrana v pismih markizu de Sévignéju) in dvajset let pozneje še njenega sina. In to je bila tudi ženska, v katero se je do smrti zaljubil njen lastni sin (ob rojstvu je bil oddan v rejo k plemiški družini), ne da bi vedel, da je Ninon njegova mati. Ona jih je imela šestdeset, on je bil v zgodnjih dvajsetih. Bolj ko ga je pehala stran od sebe, bolj vročična in obsesivna je bila njegova strast. Ko mu je bila prisiljena razkriti, da je njegova mati, si je pogнал kroglo v glavo.

Njena pisma so mehka oblika *Nevarnih razmerij*; vplivnim moškim svoje dobe je odkrivala lepo, užitkarsko, igrivo plat ljubezni in jih vzpodbujala v ritualih zapeljevanja.

»Na srce bi morali igrati tako kot na tipke klavirja. Ljubezen zahteva popolno svobodo. Spodobnost in čistost sta večinoma precenjeni. Ženske so bolj nevarne zato, ker so navajene, da bolj uspešno skrivajo svoje prave občutke,« je pisala svojemu zvestemu oboževalcu markizu de Sévignéju. »In poleg vsega, markiz, mar ne veš, da je tisto bitje na svetu, ki misli najbolj zlobno o ženskah, prav ženska?«

V zbirki njenih pisem je tudi stavek, ki spet sumljivo spominja na markizo de Merteuil: »Kmalu sem uvidela, da se od žensk pričakujejo

najbolj frivolni in nerealni privilegiji, medtem ko so konkretni privilegiji rezervirani za močnejši spol. Od tega trenutka dalje sem se odločila, da se ločim od svojega spola in prevzamem moškega.«

Le Procope in Voltaire

Veter potegne proti Seni, v novih škornjih prečkam rue de Rivoli, mimo Notre Dame, zaklete dame, ki jo je z *Notredamskim zvonarjem* odrešil Victor Hugo, na levi breg Sene, kjer na rue de L'Ancienne Comédie še vedno deluje najstarejša kavarna v Parizu oziroma najstarejša na svetu. Café le Procope se je odprl med vladavino Ludvika XIV. (ali leta 1686 ali 1694) in tam so gospodje srkali sorbet ali čudno eksotično tekočino – prvo kavo, ki so jo stregli natakariji, odeti v orientalskem stilu. Takrat je madame de Sevigné izrekla neslavno prerokbo: »Dve stvari sta, ki ju Francozi nikoli ne bodo pogoltnili. Kava in Racinova poezija.« Res je, da je kava kot novost v času Sončnega kralja napredovala počasi, a jo je zato ljubica Ludvika XV., madame du Barry, spremenila v trend. Med francoskim razsvetljenstvom (1715–1789) se je tu rodila *Enciklopedija*, oba brata Gautier, pa Benjamin Franklin, Thomas Jefferson so tam srkali temno rjavo tekočino in reševali svet. A nihče od njih ni spil štirideset kav na dan kot Voltaire, ki je takrat enkrat napisal pismo Rousseauju, tudi občasnemu gostu, kot odgovor na njegov klic k naravi: »Prejel sem vašo knjigo proti človeški rasi, za katero se vam zahvaljujem. Nihče ni vložil toliko intelekta v poskus, da bi dokazal, da smo zgolj zveri.« Voltaire je bil kljub vsemu svobodnjak in uživač – svojo kavo je mešal s čokolado, najbrž dedščina njegove mecenke in učiteljice Ninon de Lenclos, ki pa, mimogrede, ne bi bila navdušena, da v kavarniški družbi gospodov za žensko ni bilo prostora. Med revolucijo so Procope zasedli Robespierre, Danton, Camille Desmoulins in Marat. Njihova kava je imela okus po rdečih idejah, ki so dobile grenak priokus. Sena se je kmalu obarvala krvavo in lasulje iz pravih las nikoli niso bile tako poceni.

Kasneje naj bi tam večerjala Joséphine, takrat še Rose de Beauharnais, in mladi, zaljubljeni oficir Napoleon; še danes je v kavarni na ogled njegov klobuk. Vmes je žar kavarne ugasnil, dokler je ni v zadnji polovici 19. stoletja oživel boem, poet in vodja simbolistov Paul Verlaine, ki ga je leta 1894 dvesto mož besede izvolilo za princa poezije. Tam se je dobival z Rimbaudom, zaradi katerega je padel v nemilost, tam sta se srečevala ljubimca Alfred de Musset in George Sand, preden se je Sandova zapletla v težavno razmerje s Frédéricom Chopinom.

Ujeti vse nevrvalgicne umetniške točke Pariza – nemogoča naloga. Kje je Montmartre in Salisov kabaret *Črna mačka*? Kje je Montmartre iz dvajsetih let, ki je postal barvno slep in je dovolil, da ga je preplaval črni jazz in obnorela Joséphine Baker, kje so tukaj Champs-Élysées, kjer je v Fouquet's pil James Joyce in kjer je Flaubert dobil navdih za *Vzgojo srca*, kje Café de la Paix, kjer je Charles de Gaulle pojedel omleto, preden je šel na zmagoviti pohod po Champs-Élysées po osvoboditvi Pariza; kje so kurbe in zvodniki iz zanikrnih barov na Place de Clichy, ki ga je v tridesetih ovekovečil Henry Miller ... Sistematičnost v Parizu odpove. Najlepše je, da tako kot Miller brezciljno tavaš po mestu, dovoliš, da te zanese veter, včasih nos, včasih pogled – dokler se opolnoči ne ustaviš pod stopnicami Sacré Coeur na Montmartru in čakaš, da mimo pripelje avto iz dvajsetih in te odpelje v morda najbolj nori čas Pariza. V čas izgubljene generacije, kjer sta se med pitjem pernoda, šampanjca in koktejlav iskala Jake Barnes in lady Brett v romanu *Sonce vzhaja in zahaja*. Na levi breg Sene. Na Montparnasse.

Na levi breg Sene. Na Montparnasse

Montparnasse, nekoč dekadentnejša različica grškega Parnasa, kjer so bivali bogovi. Nekoč so se res sprehajali tam, bogovi, le da takrat, opiti s pernodom, absintom ali rdečim vinom, z brnečimi mislimi v glavi, z novimi dadaističnimi, nadrealističnimi podobami, ki so čakale, da se realizirajo na platnu, še niso vedeli, da bodo to postali.